

Gazdaságosság és humánium

(Egy emberközpontú gazdálkodás lehetőségéről)

A közgondolkodásban gazdaságosság és humánium, az ökonómiai hatékonyság és különböző emberi szempontok (szükségletkielégítés, szabadidő-igény, szociális biztonság, személyiségfejlesztés, szabad képességkibontakoztatás stb.) érvényre juttatása két alapvetően eltérő kérdésként – egymást kizáró, de legalább is egymással ellentétes feladatként – jelenik meg. A termelékenységről hagyományosan a gazdasági szférára, a társadalmi humániumról pedig elsősorban a szociálpolitikára asszociálunk. E beidegződésről nem lenne indokolt az állítani, hogy minden tényleges társadalmi alapot nélkülöz, mivel az emberi szempontok képviselője – történelmi okok miatt – valóban jelentős mértékben a szociálpolitikára hárul.

A magyar nemzetgazdaság újratermelési folyamatát két feladat egyidejű ellátásának követelménye határozza meg: a gazdaságfejlesztésre (folyamatos felhalmozásra) illetve a primer szükségletek (a legelemibb fogyasztási igények) általános kielégítésére való törekvés kényszere. Ennek megfelelően a nemzetgazdasági léptékű folyamatokat két különböző logika vezérli. A beruházási, műszaki fejlesztési, tartalékképzési (újabb adósságtörlesztési) stb. feladat az állami tulajdonban levő termelési eszközök és létesítmények nyereségorientált társadalmi hasznosítását követelné meg. Bizonyos alapszükségleti javak (fogyasztási cikkek és szolgáltatások) általános elérhetősége viszont ezek olcsóságát (ezért karitatív jellegű dotálását) feltételezi. A felhalmozási funkció teljesítése igényli a fedezetül szolgáló tőke (többletérték) megtermelését. Ugyanakkor csak a nemzetgazdasági többletértékek egy részének – szociálpolitikai motiváltságú – átcsoportosítása teszi lehetővé elemi fogyasztási javak dotálását: az ökonómiailag tekintve alacsony (mert profitot nem tartalmazó) ár mögött a karitatív újraelosztás áll. Ebben a logikában tehát alapvető emberi szempontok érvényesülését termelés és elosztás, gazdaságosság és humánium különválasztása révén kell (kellene) biztosítani. Következmény: a magyar nemzetgazdaság működésében sem a nyereségorientáltság, sem a primer igények általános kielégítése nem valósult meg következetesen.

Nyereségorientált termelés és különböző javak olcsó megvásárolhatósága eltérő irányú mozgást (gazdasági stratégiát) feltételez. De annak ellenére, hogy a nyereségcentrizmus és az olcsóság kizárja egymást, a két törekvés – elvileg – egy alapvető közös irányultsággal, közös mozzanattal is rendelkezik: az első a nyereségmaximalizálás, a második az árminimalizálás miatt érdekelt költségmegtakarítások elérésében. Végső fokon mindkét stratégia számára előnyös a magas termelékenység, ezáltal alacsony önköltség kiala-

kítása. Tehát viszonylag olcsó szükségletkielégítés nemcsak dotációból, hanem fogyasztási javak kis költségráfordítással történő előállításából is eredhet. A primer szükségletek társadalmi kielégítésének feladata nem *evileg* azonos a gazdaságtalansággal, karitativitással, a nemzetgazdaság "megcsapolásával". A nyereségorientáltság és a szociális biztonságra való törekvés között – lehetőség szerint – nem a termelés területén van különbség. De a gazdaságtalan humánus és antihumánus gazdaságosság (karitatív szociálpolitika és öntörvényű gazdaság) ellentéte számottevően csak akkor oldható, ha csökkenő mértékben kell az elemi fogyasztást a nemzetgazdasági nyereségből dotálni. Közös – termelékenységnövelő – érdekeltségük érvényre juttatásának feltétele, hogy nem eklektikus egyesítésük, külsődleges egymásra vonatkoztatásuk megy végbe, hanem a gazdaságfejlesztési és az olcsó szükségletkielégítési funkció ellátása között szisztematikus munkamegosztás jön létre: megtörténik következetes elhatárolásuk és külön (nyereségcentrikus, illetve jóléti-szociális) gazdálkodó szektorként való működtetésük. Ilyen körülmények között mindkét szektor rákényszerül, hogy maga állítsa elő az általa elosztott (benne elfogyasztott) javakat – így az elosztás következetesen termelés-függvényűvé válik. Ez lehetővé tenné a szociálpolitikai feladatok gazdálkodási feladatokká (karitatív elosztási kérdésből direkt termelési kérdéssé való átformálását: az elosztásnak és fogyasztásnak közvetlenül a termelésre vonatkoztatását, ezáltal a szociális terület fokozatosan önfinanszírozó (önköltségminimalizáló) területté történő átalakítását. Ebben az esetben a nyereségcentrikus szektor megszabadul egy sor – számára külsődleges – adminisztratív kötöttségtől, a közvetlen fogyasztásmotivált jóléti-szociális szektorban pedig a karitatív humánus helyébe egyfajta gazdaságos humánus (azaz a dotált szükségletkielégítés helyébe gazdaságosan olcsó szükségletkielégítés) léphet. E változás feltétele, hogy a karitatív kiadások mérséklése összekapcsolódik az egyéni termelői és fogyasztói szempontok (személyes autonómia stb.) érvényre juttatásával. Konkrétan: a dolgozók intézményes garanciát kapnak arra, hogy primer szükségleteiket társadalmi önköltségen elégíthetik ki. A kívánatos alapelv: a társadalmi önköltséget a közvetlen fogyasztó fizesse meg, de ezzel egyidejűleg valamennyi esetben szűnjenek meg a társadalmi ráfordítás minimalizálását akadályozó tényezők.

A továbbiakban egy olyan elgondolást kívánok felvázolni, amelyben mindkét nemzetgazdasági alapfeladat végrehajtása mellett nyílik lehetőség a két törekvés közötti jelenlegi feszültség csökkentésére, oldására.

A nemzetgazdaság számára előnyös, ha a különböző gazdálkodási szervezetek (vállalat, szövetkezet, község stb.) a nemzetgazdaság mikroszintű egységeiként működnek, vagyis leképezik és átvállalják a nemzetgazdaság makroszintű alapfunkcióit. Így magukra a gazdálkodási szervezetekre (mint az állami vagy társadalmi tulajdon használóira, hasznosítóira) hárul át mind a gazdaságfejlesztési, mind a jóléti-szociális (olcsó szükségletkielégítési)

feladatok megfelelő hányada. (A primer szükségletekkel kapcsolatban megjegyzendő, hogy itt semmiképpen nem központilag meghatározott szükségletekről van szó, hanem maguk a dolgozók és fogyasztók döntenek el, hogy mit sorolnak közéjük. Tehát nyitott és változó terjedelmű a primer szükségleteknek tekintett javak – áruk és szolgáltatások – szférája.) Az említett esetben egyidejűleg érvényesül a nyereségérdekeltség és az önköltség-minimalizálási érdekeltség. A gazdálkodási szervezeteknél egyrészt – tágran értelmezett – nyereséget kell termelni, hogy bizonyos mértékben hozzájáruljanak a nemzetgazdaság fejlesztési feladatahoz, valamint a közfunkciók teljes vagy részleges finanszírozásához. Másrészt – az előbbi feladattól nem elválasztva – érvényesül a megtakarításokban (a költségminimalizálásban) való érdekeltség.

Nyilvánvalóak azok az előnyök, amelyek egy nyereségorientált gazdálkodás működési korlátainak lebontásában, illetve szektorális különválasztásában rejlenek. Egy ilyen szektor autonómiája lehetőséget nyújt arra, hogy érvényesüljön a piac immanens természete: az árutermelés következetesen nyereségcentrikus alapon szerveződjön. A gazdasági vállalkozás, piaci versengés homlokterében – értelemszerűen – a termelés kérdése áll: a termelő immanens módon rákényszerül arra, hogy döntően gazdaságtechnikai fogások segítségével törekedjen alacsony önköltségek kialakítására. Ez – igen leegyszerűsítve – elsősorban a következő két változást feltételezi. 1. A piaci logikát keresztező *adminisztratív korlátozások megszüntetését* (szabad árképzést, munkelő- és bérgazdálkodást stb.) 2. A tulajdoni *monopóliumokból származó hatékonysági fékek kiküszöbölését*.

A nemzeti tőke fejlesztésre fordítható része két módon növelhető: nyereséget hozó beruházások, vállalkozások révén, illetve az improduktív kiadások csökkentése, tehát megtakarítások révén. Az állami redisztribúció által létrehozott funkciók egy része nélkülözhetetlen, de gazdálkodásbeli racionalitás esetén központi finanszírozásuk terhei mérséklődhetnek. A nem-termelő funkciók másik része önfinanszírozóvá – illetve nemzetgazdaságilag nyereségessé – alakítható: kiadásait bevételeiből (tagdíj, honorárium, előfizetés stb.) fedezi. (Azok a tevékenységek, amelyekre nem irányul a fenntartásukhoz elegendő fizetőképes kereslet, fokozatosan elhalnak.) További nemzetgazdasági megtakarítási lehetőségként jön számításba – ahol erre mód nyílik – a dotált áruk és szolgáltatások árának értékarányossá tétele. Ez – ökonómiailag tekintve – nem jelent mást, mint a fogyasztói szükségletek önfinanszírozóvá tételét, azaz személyes munkával való ellentételezését.

Nyereségorientált szektor

A nemzetgazdaság fejlesztési feladataiból a nemzeti vagyon (tőke, termelési eszközök, létesítmények) olyan hasznosítására való törekvés következik, amely maximális nyereséget hoz. Elvileg elképzelhető egy olyan – ökonómiai szempontból optimális – rendszer, amelynek két alapvető összetevője:

1. az állami tulajdon termelő hasznosítására való *nyereségorientált vállalkozási szisztéma* létrehozása¹;

2. az egyes *munkakörökre való teljesítménycentrikus vállalkozási mechanizmus* kialakítása.

1. A nyereségorientált vállalkozási szisztémában – bizonyos szempontból a szerződéses vállalkozásoknak, illetve Liska Tibor koncepciójának megfelelően – a különböző termelési eszközök, tőkék, létesítmények használati jogát meghatározott időre mindenkor azok kapják, akik az államnak az adott ciklusra a legnagyobb nyereséget garantálják. A vállalkozó tehát közvetlenül érdekelt az állami tulajdon maximálisan termelékeny hasznosításában.

Az egyes gazdasági egységekre, vállalkozásokra általánosan érvényes szabály a következő.

A) Az államot illeti meg a szerződésben vállalt nyereség, továbbá a használt állóeszközök teljes amortizálódásának ellenértéke.

B) A nyereség maradék hányada jövedelemként (vállalkozói nyereségként, illetve munkavállalói nyereségrészesedésként) kerül felosztásra.

2. Az egyes munkakörökre való vállalkozás rendszerében minden munkahelyet következetesen az tölt be, aki az adott munkaköri és minőségi kötelezettségek teljesítését a legalacsonyabb bérért vállalja. Tehát a személyes teljesítőképessegek szabad versengése hivatott biztosítani, hogy a dolgozók folyamatosan áramoljanak a számukra társadalmilag legkedvezőbb (képeségeiknek és a társadalmi termelékenységnek egyidejűleg leginkább megfelelő) munkákhoz. Míg a nyereségmaximalizálásra történő vállalkozásokban a "licit" felfelé, a nagyobb nemzetgazdasági haszon irányába, addig itt a licitálás lefelé, a kisebb bérért vállalt munkateljesítmény – ezáltal a termelékenységmaximalizálás – irányába folyik. (Hogy miért érdekelt az egyén az olcsóbb munkavállalásban, arról később lesz szó.) Ily módon tendenciájában létrejöhet az egyes termékek előállításakor a társadalmi munkaráfordítás minimalizálása: a társadalmilag valóban feltétlenül szükséges munka tárgyiasítása.

A feltételezett szisztémában a termelési vállalkozó és a közvetlen munkavállaló egyén egyaránt önállóan és a maga felelősségére (beleértve anyagi felelősségét is!) cselekszik – valóban saját önmenedzselését hajtja végre. Észre kell venni továbbá, hogy a nyereségérdekeltség megköveteli a dolgozók tulajdonosi gyakorlatának, egyfajta termelési demokráciának a kialakítását. Ebben az esetben a termelői kollektíva dönthet a feltétlenül szükségesnek ítélt kiegészítő személyzet alkalmazásáról; bizonyos adminisztrációs és közvetítő tevékenységek átvállalásáról; egyes többletkiadások (reklám, reprezentáció, munkahelyi felszereltség stb.) mértékéről.

A gazdasági egységek egyik része alapszükségletek, másik része szekunder (a primer szükségleteken kívül eső termékek, illetve szolgáltatások iránti)

igények, harmadik része mindkét szükséglettípus kielégítésével foglalkozik. Ennek megfelelően a dolgozók egyik része résztvesz a primer szükségleteknek minősülő (a fogyasztók által annak minősített!) igények kielégítésében, másik része pedig kizárólag a szekunder szükségletek kielégítése érdekében tevékenykedik.

A korábban vázolt kettős kötöttség miatt a nemzetgazdaság számára előnyös a primer és a szekunder szükségletek területének szektorális különválasztása, ami eltérő bérezést és árképzést jelent. A nemzetgazdaság működésének gazdaságosabbá tétele, és ezen belül a karitatív jellegű kiadások mérséklése feltételezi (a munkaképtelenekről való szociálpolitikai gondoskodás megtartásával) a fogyasztói árak dotálásának fokozatos megszüntetését. Ugyanakkor bizonyos ideológiai megfontolásokból annak biztosítása következik, hogy a primer szükségletek mindenki számára realizálhatók legyenek. A gazdaságtalan karitativitástól megszabadított, de az említett ideológiai szempontok figyelembe vevő – feltételezett – jóléti-szociális szektor feladata, hogy lehetővé tegye az elemi igények gazdaságosan olcsó kielégítését.

A szóban forgó elképzelés szerint a jóléti-szociális szektorban dolgozóknak lehetőségük van arra, hogy alapszükségeiket – az adott szektorból származó jövedelmük határáig – társadalmi önköltségen elégítsék ki. Működésük áll az alapszükségleti termékeket és szolgáltatásokat megrendelni és szektoron belüli munkával ellentételezni. A primer igények kielégítését is szolgáló vállalkozásokban elsőbbséget élveznek a fogyasztói megrendelések (mivel ezek célozzák a karitatív kiadások csökkentését, illetve kiváltását). E megrendelések a termelési folyamat beindulását megelőzően meghatározott piacot képeznek a gyártásukat vállaló gazdasági egység számára. Az előzetesen adott szükségletre (fizetőképes keresletre) való termelés nem hoz nyereséget – ellenértéke csupán a dotáció- és nyereségmentes (de természetesen az amortizációs költségeket is magában foglaló) önköltség. Ugyanakkor a társadalmi önköltség minimalizálását a következő tényezők – tendenciálisan – garantálják.

1. A termelékenységi optimumot kialakítja a munkafeladatokra való dolgozói vállalkozások rendszere.
2. A nyereségorientált vállalkozási szisztéma megköveteli a holt munka maximálisan gazdaságos felhasználását.
3. A megrendelésre (biztos piacra) való termelés a túltermelésből adódó többletköltségek (önköltségnövekedés) kiköszöbölését jelenti.

A szisztéma működése feltételezi (legalábbis nemzetgazdasági szintű realizálódás esetén) egy információs központ létezését. E központba érkezének be, illetve innen áramolnának szét a különböző adatok. Több gyakorlati példa azt mutatja, hogy ezen "adatbank" feladatai a modern számítástechnika segítségével megoldhatóak.²

Mind a nyereségmaximalizálásra, mind a munkakörök betöltésére irányuló vállalkozások hatékony lebonyolítása, mind a különböző megrende-

lések felvétele és továbbítása igényli a szükséges információk nyilvánosságát, illetve funkcionális áramoltatását. Az adatok nemzetgazdasági méretű nyilvántartásáról és bárki számára való hozzáférhetőségéről – optimális esetben – egy központi adatbank gondoskodik. Az adatbanknak rendelkeznie kell a következő információkkal.

1. A nyereségorientált vállalkozási lehetőségek (gazdasági egységek) listája, az adott vállalkozási ciklus befejeződése, az új licitálás időpontja.

2. Az állami tőkehányadok nyereséges hasznosítására történő vállalkozások listája, a vállalt nyereség összege, teljesítésének határideje.

3. A munkavállalási lehetőségek (munkakörök) listája, jelenlegi bérezése, a vállalkozási ciklus lejáta, az új licitálás időpontja.

4. A primer javak társadalmi önköltsége (átlagára), vagyis napi árfolyama.

Az adatbank a nyereségorientált vállalkozási szisztéma működését az információk áramoltatásával segíti elő, a jóléti-szociális szektorban viszont – emellett – bizonyos gyakorlati szervezési feladatot is ellát. Az alábbiakban ez utóbbi szektor egy lehetséges szerveződését vázolom.³

Jóléti-szociális szektor

A gazdasági egységek állandó információt adnak az alapszükségletek kielégítésére vonatkozó munkavállalási ajánlataikról. Azaz folyamatosan betáplálják egy átfogó számítógépes nyilvántartási rendszerbe, hogy milyen primer szükségletek kielégítésére vállalkoznának, vagyis milyen jellegű és mennyiségű javak (termékek, szolgáltatások) biztosítására hajlandók és milyen ellenértékért. A nyilvántartási rendszer információs központként működik: adatok begyűjtésével, tárolásával, feldolgozásával, összesítésével és – mindenki számára bármikor elérhető – szolgáltatásával foglalkozik. Így – a munkajánlatoknak egyéb költségekkel (szállítás stb.) kiegészített értékei alapján – információt ad az egyes fogyasztási javak napi árfolyamáról.

Magyarázatra szorul, hogy mi készíti a dolgozót "olcsó" munkajánlatok megtételére. Miért érdekelt abban, hogy a feladatvállalásaiban megjelölt ellenértéket a számára lehetséges minimumra redukálja, vagyis kilátásba helyezze maximális teljesítőképességének mozgósítását. Természetes dolog, hogy szükségleteinek társadalmi kielégítését a dolgozó egyén a maga képességeinek, személyiségének legmegfelelőbb munkaterületen igyekszik ellentételezni. Mivel azonban *a termelési eszközök használata nem monopolizálható*, hanem folyamatosan a gazdaságosság, hatékonyság, termelékenység szempontjai szerint szerveződik, ezért az egyes individuum mint munkavállaló – állandóan ki van téve annak a fenyegetettségnek, hogy mások társadalmilag kedvezőbb munkajánlata kiszorítja őt az általa előnyben részesített munkaterületről. És ebben az esetben – valószínűleg – csak lényegesen kényelmetlenebb munkával tudja szükségleteit realizálni.

Az egyes egyének – az adatbanktól kapott információk révén – tudják, hogy a különböző fogyasztási javak milyen áron rendelhetők meg. Az "árak" ismeretében mérlegelik, hogy mely vágyaikat kívánják szükségletként elis-

mertetni (vagyis a jóléti-szociális szektorban végzett munkával ellentételezni), és melyek – e szektorbeli – kielégítéséről tesznek le, mondván: e vágy vonzása kisebb, mint a kielégítésével járó, azt ellentételező munka taszító hatása. (Így módon az információs rendszer mintegy *a szükségletek és a munkavállalások piacaként* funkcionál.) Megjegyzendő azonban, hogy az adott vágy ebben az utóbbi esetben sem feltétlenül marad realizálatlan. Realizálására módot nyújt a nyereségorientált szektor, illetve az egyénnek elvi lehetősége van arra, hogy individuális, kisközösségi vagy társadalmi öntevékenység segítségével gondoskodjon igényei kielégítéséről.

A rendszerbe betáplált munkaa ajánlatok nem pusztán információk, hanem – elfogadás esetén – az előzetesen vállalt formában és mennyiségben, kötelezettséget is jelentenek a gazdasági egység számára: mintegy munkavállalási szerződésként egzisztálnak. Ezek a munkavégzések képezik a jóléti-szociális szektorban dolgozók társadalmilag kielégítendő, mert társadalmi rangra emelt primer szükségleteinek fedezetét.

Szükségletképződés és munkavégzés viszonyát a szükségletek oldaláról is meg kell vizsgálni. Annál is inkább, mert a kérdéses szektorban a termelés kiindulópontját és határát az előzetes megrendelések alkotják. Erről az oldalról nézve a gazdálkodás folyamata a következőképpen szerveződik. Az egyén – a napi árfolyamok ismeretében – eldönti, hogy mely vágyait kívánja a jóléti-szociális szektorban kielégíteni. E szükségletekről tájékoztatja az adatbankot. Mivel azt azon információ birtokában teszi, hogy mennyibe kerül primer szükségleteinek kielégítése, rendelkezésére áll annak ismerete is, hogy ezek ellentételezéseként mennyit kell ebben a szektorban dolgoznia. Itt tehát a személyes primer szükségletek társadalmi képződése egybeesik az egyén konkrét termelési viszonyainak képződésével.

Még egy fontos következménye van annak, hogy az egyén primer szükségleteinek képződése összekapcsolódik a személyes munkavállalással: e szükségletek fizetőképes, vagyis társadalmilag kielégítendő szükségletekké válnak. Így biztosítva van a személyes primerszükségletek és munkafedezetük összhangja: megvalósul a realizálandónak minősülő igények és a fizetőképesség egyensúlya. Az előzetes megrendelésre előállított javakból való részesedést az egyéni munkavállalások, munkavégzések határozzák meg. Végső fokon tehát a személyes primer szükségletek társadalmi képződése nemcsak a termelési viszonyok, hanem az elosztási viszonyok képződésével is azonos.

A vázolt mechanizmusok a termelés oldaláról tekintve egy termelékenységcentrikus (a primer szükségletek gazdaságosan olcsó kielégítésére hivatott) gazdálkodási szisztémát eredményeznek. Ennek szerveződése a következő.

A dolgozók betáplálják a számítógépes nyilvántartásba mindazokat a szükségleteiket, amelyeket – az árakat ismerve – hajlandók a jóléti-szociális szektorban végzett munkával ellentételezni. Ezáltal megrendelik az általuk igényelt javakat. A számítógépes központ a betáplált szükségletekről infor-

málja azokat a gazdasági egységeket, amelyek az adott szükségletek kielégítésére – az összmegrendelés határáig – a legkedvezőbb ajánlatokat tették, tehát az adott munkák társadalmilag legtermékenyebb (legolcsóbb) elvégzését vállalták. Az érdekelt gazdasági egységek – a kapott információk (megbízások) alapján – elvégzik a kívánt (termelő, szolgáltató, közvetítő stb.) munkatevékenységet, vagyis eleget tesznek a megrendeléseknek. Ezáltal egyrészt saját dolgozóik primer szükségleteinek ellentételezéséről, másrészt mások primer szükségleteinek kielégítéséről gondoskodnak.

A rendszer működését tehát olyan *önszervező (önszabályozó) mechanizmus* vezérli, amely feltételezi a termelési feladatok termelékenységcentrikus (ezért megtakarításcentrikus) ellátására történő munkavállalások szisztémáját. Az egyéni feladatvállalások rotációs jellegű – az egyes munkakörök betöltésére való vállalkozások rendszere valamint a számítógépes nyilvántartás által garantált – működésének előfeltétele, hogy a munka technikai elemeinek individuális használata szigorúan a termelékenység szempontjai szerint szerveződik: az egyes termelési eszközöket a velük leghatékonyabban dolgozók kezelik. Ily módon – az önszabályozó mechanizmus révén – bármiféle előzetesen *rögzített terv nélkül* jut érvényre egy olyan *tervszerűség (arányosság)*, amely a gazdaságossági kritériumok realizálódását eredményezi.

A vázolt szisztémában a termelési eszközök használata kizárólag a gazdaságossági szempontok alapján, minden egyéb megfontolástól szabadon szerveződve működik. "Alullicitálás" esetén bárkinek módja nyílik bármelyik földterület, gép stb. termelő hasznosítására: odautazva, odatelepülve produkálhat a korábbinál magasabb termelékenységet. Ugyanakkor, mivel a szállítási, utazási, szervezési stb. kiadások többletköltségekként ráterhelődnek a termékek árára, ezért annak ellenére, hogy a termelési eszközök alkalmazása ösztársadalmi méretekben szabadon történik, és – optimális esetben – a nyilvántartás is nemzeti méretekre terjed ki, feltehető, hogy tisztán gazdaságossági megfontolások (a többletköltségek elkerülése) miatt – erős lakóhelyi-regionális kötődések alakulnak ki. Mivel ez a legökonomikusabb megoldás, szükségleteiknek számottevő hányadát helyi szinten elégítik ki az egyének, és lehetőségük nyílik arra, hogy ezek ellentételezéséről is itt gondoskodjanak – esetleg a nemzetgazdasági közvetítést kikapcsolva – a számítógépes átlagárnál olcsóbban. Így laza szerkezetű, de tartósan fennmaradó ökonómiai integrációk – társulások – jöhetnek létre. A nemzetgazdasági érdek tehát olykor partikuláris formákon keresztül jut érvényre. Mindennek azért van jelentősége, mert így módon az egyének nem csupán a nemzetgazdasági léptékű integráció tagjaiként jelennek meg, hanem több kisebb (pl. lakóhelyi, munkahelyi) társulás tagjaiként is. Ezek a kapcsolódások azonban túllépnek a pusztán ökonómiai jellegen: olyan kollektív érdekeltségekkel, személyes viszonylatokkal egészülnek ki, amelyek a nemzetgazdaságot tehermentesítő társadalmi öntevékenységek (önkormányzati tevékenységek) és szükségletkielégítési formák bázisává válhatnak. Egyrészt

bizonyos helyi szociális, igazgatási, karhatalmi, karbantartási, takarítási stb. közfunkciók közösségi összefogás formájában való ellátása előnyösebb lehet a lakosságnak, mint fizetett megbízottak eltartása. Másrészt vannak olyan létesítmények, amelyek használata nem függ össze a termelő tevékenységgel. Ezek "elosztását" tehát nem nemzetgazdasági léptékű megfontolások vezérlik. Így a velük való rendelkezés sem nemzeti, hanem helyi szinten szabályozódik. Például egy település középületeivel vagy lakóházaival történő gazdálkodás a termelési eszközökkel való gazdálkodásától eltérő logikát feltételez. Itt nem az ökonómiai értelemben vett hasznosítás, hanem csupán a folyamatos állagmegőrzés a feladat. Erről maguknak a használóknak kell közvetlen vagy közvetett (individuális vagy kollektív) formában gondoskodni. Ily módon egy lakás bérleti díja – a vázolt logika szerint – amortizálódásával arányos: elhasználódásával párhuzamosan szükséges biztosítani pótlását, vagyis az adott épület újratermelését.

Kettős ár- és bérrendszer.

Volt róla szó, hogy azokban a gazdasági egységekben, amelyek egyaránt foglalkoznak primer és szekunder szükségletek kielégítésével, elsőbbséget élvez a jóléti-szociális szektor megrendeléseinek teljesítése, és ezt követi a nyereségorientált piacra való termelés. A megrendelt javak fogyasztói árát a társadalmi önköltség határozza meg, ugyanakkor a piaci ár kínálat és hatékony kereslet függvényében alakul ki. (Pl. 1 kg kenyér önköltségi ára 10 forint, piaci ára 20 forint.) Hasonló kettőség mutatkozik a bérezésben. Az egyes dolgozó a jóléti-szociális szektorban alacsony ("önköltségi") bért kap, a nyereségorientált szektorban viszont magasabb (nyereségtartalmú) jövedelemre tehet szert. Ugyanakkor a dolgozó egyén a primer szükségletekhez – a jóléti-szociális szektorban keresett jövedelmének (illetve ebből következő megrendeléseinek) határáig – önköltségi áron jut hozzá, ezen felül pedig piaci áron. A szekunder szükségletek kielégítőjeként dolgozó a kapott magasabb béréért kénytelen nyereségorientált, piaci árakon vásárolni.

A munkavállaló számára tehát mind előnyökkel, mind hátrányokkal jár az, hogy jövedelme melyik szektorból származik. A jóléti-szociális szektorban dolgozó nehezebben jut szekunder javakhoz, de olcsón tudja primer szükségleteit kielégíteni. A nyereségorientált szektorban dolgozónak viszont könnyen elérhetőek a "fényűzési javak", de magas jövedelmének jelentős hányadát kénytelen alapszükségleti javakra költeni.

A munkavállaló számára tehát az az optimális, ha mindkét szektor munkájában résztvesz, illetve ha olyan tevékenységet végez, olyan munkaköre van, amely primer szükségleteket és szekunder szükségleteket egyaránt kielégít.

JEGYZETEK

1. Vö. Liska Tibor ismert koncepciójával.
2. A különböző adatbankok telefonos, telexes illetve televíziós rendszerű információszolgáltatára való hivatkozáson túl megemlítek két olyan konkrétumot, amelyek egy átfogó nyilvántartási és adatszolgáltatási szisztéma technikai megvalósíthatóságát támasztják alá. Alvin Toffler (*The Third Wave*) beszámol arról, hogy az Egyesült Államokban egyes ruhaüzemek működése a következőképpen szerveződik. A vásárló az üzletben katalógusból kiválasztja az igényelt ruhaanyagot és fazont. Méretadatait betáplálják az üzem számítógépébe, és a megrendelt ruha egy-két nap elteltével átvehető. Tovább egyszerűsödik a folyamat egy másik – ugyancsak Egyesült Államok-beli – példában. A vásárlóTV-készüléke segítségével informálódik arról, hogy valamely adott áruházban milyen termékek kaphatók (milyen színben, mintával, méretben, áron, stb.), valamint hogy hány darab fogyott el belőlük. Az így kialakult vásárlási szándékát, megrendelését telefonon bejelenti. A kért árut házhoz szállítják.
3. A kérdéssel részletesebben foglalkozik Gazdasági demokrácia és szocialista termelési mód c. frásom a Válaszúton c. kötetben (*Politikatudományi Füzetek* 7. 1988.)

Előkészületben

Borbély Szilvia:

Kollektív szerződések a nyugat-európai országokban

Az SZGTI kiadása

Megrendelhető:

SzGTI

1021 Budapest, Tárogató út 2-4.